

Húszéves a Bizantinológiai Intézeti Alapítvány

Interjú Baán Istvánval, az Alapítvány „atyjával”

Baán István görög katolikus pap. Teológiai doktorátusát 1974-ben, doktori fokozatát 1997-ben szerezte „Krisztológia és theószisz Palamasz Szent Gergely teológiájában” című dolgozatával a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. A görög nyelv ismerete hivatásával járt, ez irányította figyelmét először a görög nyelvű források felé, melynek kapcsán részt vett a Vanyó László szerkesztette Ókeresztény írók-sorozat kötetének kiadásában fordítóként.

*Utóbb a bizánci történelem és források felé fordult figyelme. Ennek révén hozta létre a Bizantinológiai Intézeti Alapítványt 1990-ben, melynek gondozásában jelennek meg magyar nyelven bizantinológiai témájú művek, a *Varia Byzantina – Bizánc Világa* sorozat kötetei. Ezen munkáját nagyban segíti számos nyelv ismerete (angol, német, francia, orosz, olasz, latin nyelveken ír, olvas, beszél). Elnöke a 2001-ben alapított Magyar Patrisztikai Társaságnak. Számos egyetemen oktatott vagy oktat még ma is: a Szent Athanáz Görög katolikus Hittudományi Főiskolán (1986–1994), a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán (1992–2008), a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán (1992 óta), a Zeneművészeti Akadémia Egyházzenei Tanszékén (1993 óta) és a Sapia Szent Terézia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán (2005 óta). A tavaly életre hívott Magyar Bizantinológiai Társaság elnökségi tagja. Legfőbb tevékenysége azonban mindvégig papi hivatása, 2008 óta a magyar görög katolikus egyházban a Makótól Győrig terjedő szórvány püspöki helynökeként tevékenykedik, budapesti székhellyel.*

A papi pálya mennyiben irányított a teológia, az egyháztörténet, avagy akár a görög és bizánci források felé?

„Felnőtt” életemet görög katolikus papként kezdtem, ami természetesen nem jelentette azt, hogy kizárólag a teológia érdekelt volna. Már gyerekkoromtól kezdve, főleg gimnáziumban kiemelt érdeklődést mutattam a történelem iránt. Érdekes problémaként vetődött fel, honnan ered a magyar görög katolikuság, és Ivánka Endrének az 1940-es években megjelent cikkei adták a lökést, hogy a bizánci források felé forduljak, bár ez nem sok reménnyel biztatott.

Nálam az első volt a papság, és emellett amire lehetőségem adódott, azzal foglalkoztam még mellette.

Első kutatásaid a patrisztika, a görög egyházatyák tanulmányozása körében folytattad. Ebből fejlődött ki a disszertációd témája is?

Lelkipásztorként vidékre kerültem, ahol a csöndben lehetőségem nyílt rá, hogy sok-sok dologgal foglalkozzak. Elsősorban patrisztikával, később bizánci dogmatörténettel. Már az

egyetemen is Palamasz Gergely teológiáját tanulmányoztam, ebből írtam a disszertációmát. Persze a korábbi források is érdekeltek.

Patrisztikai kutatásaidnak köszönhető, hogy Vanyó László bevont az Ókeresztény Írók sorozat munkálataiba is. Honnan az ismeretség?

Amikor Vanyó László, akivel egy időben folytattunk tanulmányokat a teológián, elhatározta, hogy útjára bocsátja az *Ókeresztény Írók* sorozatot, említette, hogy számít a részvét-elemre a sorozat munkálataiban. Le akarta fordíttatni az első egyháztörténet-írókat. Először csak Eusebiosra gondoltunk, mivel a kiadás nehézségekbe ütközött, és kétséges volt, hogy ez a munka elkészíthető. Igyekeztem a feladatot lelkiismeretesen elvégezni, a munkára kényelmesen volt idő. Nagyon szívesen elbogarásztam vele. Ez is és az utóbb készített Szókratész-kiadás is a mai napig vállalható, főleg, hogy Szókratésznek mai napig sincs megfelelő jegyzetapparátussal ellátott kritikai kiadása.

A forrásközlés során milyen nehézségekkel, problémákkal szembesültek? Milyen tapasztalatokra építhettek?

Munkám során igyekeztem a kollégák eredményeit, tapasztalatait is felhasználni, beépíteni. Palamasz Gergelyről készített disszertációmhoz például szerettem volna felhasználni Meyendorff kétnyelvű, görög–francia kiadását, amelyet Palamasz főművéről akkoriban készített. Fel is vettem vele a kapcsolatot, de csak jóval disszertációm elkészülte után jutottam hozzá munkájához, így bár akkor még nem tudtam hasznosítani, a munka mai napig nagyon jól használható mű számomra.

A magyar nyelvezetet szerencsére nem nekünk kellett kialakítani, hiszen ez már mindenképpen adva volt a század elejétől fogva. Így például mérvadó a *Keresztény remekírók* sorozat, mely a mai napig helytálló.

Az volt a célunk, hogy teljes műveket jelentessünk meg, ne csupán részleteket. Emellett az is fontos volt, milyen arányban szerepeljenek a sorozaton belül a latin és görög szerzők. A '60-as, '70-es évekig ugyanis szinte kizárólag a latin szerzők voltak olvashatók magyarul, azok közül is elsősorban Szent Ágoston. A sorozattal kapcsolatban is felmerült a kérdés: miért szerepel a sorozatban olyan sok görög szerző. A vádat azzal tudtuk kivédeni, hogy ki-egyensúlyozottabb ismereteket szeretnénk biztosítani az olvasók számára.

A görög atyák, főként a IV–V. századi atyák a világirodalom részét képezik, így értelem-szerűen nemcsak a teológia oktatásában kell hogy helyet kapjanak, hanem szélesebb körben is használhatóak – akár a történelem, a klasszika-filológia vagy a világirodalom oktatásában is.

Oktatói tevékenységed több felsőoktatási intézményhez is kötődik. Végigtekintve rajtuk, gyümölcsöző kölcsönhatásnak látszik-e munkásságod: korábbi kutatásaid, tapasztalataid jelentek meg kurzusaidban, és egyben további új kutatásokra ösztönzött?

Tanítottam Nyíregyházán görögöt meg latint. 1992-től Miskolcon megindult a bölcsész képzés, én pedig épp akkor kerültem oda lelkésznek. Ott vallástörténetet oktattam, aminek keretében sokat lehetett beszélni Bizáncriól is. Később a Magyar Középkori és Koraújkori Tanszéken voltam, itt behatóbban foglalkozhattunk a magyar–bizánci kapcsolatokkal. A felsőoktatásban igyekeztem nagyobb súlyt adni a bizánci irányú ismeretek átadásának, de ennek lehetősége egyre jobban szűkült. Természetesen ennek a nyelvi korlátok is határt szabtak.

Érdekelt a magyarországi bizánci szertartású liturgikus zene, ennek a szláv közvetítésű egyházi zenének hazai történetével is foglalkoztam egy kissé, feleségemmel együtt. A zenei gyűjtést más végezte el, és ennek a kéziratos vagy nyomtatott formájában is kutatható zenének a feltérképezése és ismertetése volt a Zeneművészeti Egyetemen tartott néhány kurzus célja. Az a közösségi éneklés, ami 30–40 éve még létezett, mára megkopott, és ezt az egyházzenei elszegényedést szeretné megállítani a Nyíregyházán beindított egyházzenei képzés – ebben azonban már nincs aktív szerepem.

Mi motiválta kutatói munkásságod?

Görög katolikus papi pályám önmagában is ösztönzést jelent kutatásaimhoz. A bizánci egyházra jellemző a gazdag liturgia, melynek mélyebb megértéséhez, megéléséhez elengedhetetlenül szükséges a görög atyák ismerete. Emellett magyar vonatkozásban ahhoz is hozzásegít, hogy feltárhassuk liturgiánk bizánci, szláv közvetítéssel átvett, valamint sajátosan helyi jellegzetességeit, azok eredetét.

A munkálatok közben lassan kialakult a saját érdeklődésem, ami egyértelműen Bizánc volt. Azt szerettem volna, hogy ezek az ismeretek ne csupán a teológiai oktatásban, hanem általában véve a felsőoktatásban, illetve a nagyközönség számára is hozzáférhetők legyenek.

Moravcsik Gyula munkásságát folytatod a bizánci források kutatásában. Ismerted őt személyesen is, vagy csupán a munkásságát?

Én magam teológiát végeztem, nem bölcsész képzésben részesültem. És bár ebben az időben Moravcsik professzor még oktatott az egyetemen, én a teológiára jártam, ami térben egészen közel volt ugyan, de a Hittudományi Akadémia elszigetelt intézmény volt.

Moravcsik Gyulával nem találkoztam soha személyesen, de nevét elég hamar megismertem a szakirodalomból. Tanultam Nyíregyházán, majd Budapesten, 1970–1973 között a Teológiai Akadémián, így vele elvileg találkozhattam volna, de ez nem történt meg.

Elsősorban *Bizánc és magyarság* című műve érdekelt, aztán később kerültek kezembe további művei, mint a *Byzantinoturcica* vagy a *Studia Byzantina* tanulmánykötete, sokkal később pedig maga az Árpád-kori történeti források kötete. Azt kell mondjam, hogy műkedvelőként érdekelt a téma, de aztán hosszabb ideig nem volt alkalmam azzal foglalkozni.

Moravcsik munkássága, műve adta az ösztönzést jelen művedhez, mely egyben nagydoktori disszertációd is.

Az ifjúkori ábrándokhoz, érdeklődéshez visszatérve kezdtem el a bizánci forrásokkal foglalkozni. Az Árpád-kor utáni bizánci forrásokat szerettem volna részletesebben feltárni, aminek Moravcsik már az 1920-as években felvázolta a keretét, és a kutatások jelentős részét el is végezte, de ennek eredményei a háborúban megsemmisültek. Természetesen azóta is kerültek elő újdonságok. A munka mostanára nagyjából készen van, remélem, sokan tudnak majd belőle profitálni.

A kutatások sokszor előre nem tervezett akadályokba ütközhetnek, mint például amikor kéziratos anyagot próbáltam gyűjteni Konstantinápolyban, azaz Isztambulban, ahol várakozásaim fiascoiban végződtek. Az áthosz-hegyi monostorok kéziratait viszont akadálytalanul lehet tanulmányozni, magyar vonatkozású anyagaik zömükben hozzáférhetők mára. Miként az athéni Nemzeti Könyvtárban, Rómában is volt módom részismereteket adó anyagokat gyűjteni. A Vatikáni Könyvtárban 2800 görög kézirat van, a 18. században kezdtek el katalogizálásukat, és még napjainkban is tart. Van tehát anyag bőven megmunkálni.

Az imént említetted, hogy fontosnak tartod ezen eredményeket széles körben közzétenni, népszerűsíteni.

Ez volt az oka, hogy barátaimmal kitaláltuk: szükség lenne egy Bizantinológiai Intézetre. Ennek érdekében alakult meg az Alapítvány 1992-ben. Pénz ugyan nem volt, így az Intézet a mai napig sem jött létre. Egy amerikai professzortól viszont azt az ötletet kaptam, hogy próbáljunk fordítani és olyan könyveket kiadni, melyek az alapvető ismereteket teszik hozzáférhetővé a nagyközönség számára: így a következő generáció már jobban fog érdeklődni a bizánci történelem iránt. A *Varia Byzantina – Bizánc világa* sorozatban láttak e művek napvilágot, eddig tizenhárom kötet,¹ és idén további három kötet jelenik meg. Ezek alapján már lehetőség nyílik Bizánc jobb megismerésére, stabil ismeretek szerzésére: ezzel valamelyest kitölthető az az űr, amely Moravcsik után bizánci témák megítélésében jelentkezett.

A bizantinológiával szemben előítéletek éltek, melyek nagyban nehezítették a tudomány művelését. Ennek napjainkig is érezhető a hatása, részben azért, mert a műveléséhez szükséges nyelvi oktatást visszaszorították. Görög tanszék csupán egyetlen magyar egyetemen van, miközben a bizantinológia Nyugaton nagy megbecsülésnek örvend.

A bizantinológia népszerűsítését, az előítéletek leküzdését és a kutatók, kutatások összehangolását is célozza a tavaly életre hívott Magyar Bizantinológiai Társaság.

Sokakban felmerült a kérdés, vajon hogyan lehetne a bizantinológiát művelni, intézményesen képviselni Magyarországon, hogyan lehetne javítani helyzetén, megítélésén. A kutatók elmélyítésére és népszerűsítésére lenne szükség. E sokakban felmerülő igény hozta létre tavaly a Magyar Bizantinológiai Társaságot. Jövője a bizantinológusok kezében van, mert ahol eredményeket tudnak felmutatni, ahol együttműködésre képesek, ott a siker nem marad el.

A Társaság tervezi konferenciák, felolvasó ülések tartását, melyek egy-egy jelentősebb bizantinológusunk munkásságát öleli majd fel.

Mi az, amit fontosnak tartasz a bizantinológia helyzetének javítása szempontjából még?

Az Intézet mindig külön história a bírósági bejegyzéstől a jogi személlyé válásig: ez az adminisztratív rész, ami elhagyhatatlan. De ami fontosabb, és ez összefügg például a görög nyelv művelésének helyzetével is, hogy lesz-e elég utánpótlás, elég háttérismeret, hogy e kutatásokat komolyabban lehessen venni. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetemen indul egy bizantinológiai tárgyú OTKA, de korábbi forráskutatásom is egy OTKA keretében valósult meg.

¹ A sorozat eddig megjelent kötetei: Bréhier, Louis: *Bizánc tündöklése és hanyatlása, A bizánci birodalom intézményei*, valamint *A bizánci civilizáció*, Baán István: *Justinianus császár teológiája*, Obolensky, Dimitri: *A Bizánci Nemzetközösség. Kelet-Európa 500–1453*, Meyendorff, John: *Birodalmi egység és keresztény szakadások. Az egyház 450 és 680 között*, illetve *A bizánci teológia. Történelmi irányzatok és tantételek*, Papadakis, Aristeidés – Meyendorff, John: *A keresztény Kelet és a pápaság felemelkedése. Az egyház 1071 és 1453 között*, Schreiner, Peter: *Bizánc. Bevezetés a bizantinológiába*, Regnault, Lucien: *Így éltek a 4. századi egyiptomi szerzetesek*, Classen, Peter – Liutprand, Cremonai: *A Nyugat és Bizánc a 8–10. században*, Taft, Robert – Schultz, Hans-Joachim: *A bizánci liturgia*, Sephard, Jonathan – Franklin, Simon: *A bizánci diplomácia segítik a magyar olvasókat is a bizantinológia területén szélesebb körű, elmélyültebb ismeretek megszerzésében.*

Ki a bizantinológus?

Sok olyan ága van a bizantinológiának, ahol nem tűnik szükségesnek, hogy valaki tudjon görögül, bár alapszinten ez mégiscsak nélkülözhetetlen. Azt mondanám: bizantinológus az, aki jórészt Bizánccal foglalkozik. Igen fontos, hogy ne elszigetelten, hanem koordináltan folyjanak a kutatások, nehogy olyanra pazaroljuk energiánkat, amit esetleg már másutt elvégeztek. Ezen a helyzeten javít majd a Társaság. Emellett a négyévente megrendezésre kerülő Bizantinológiai Világkongresszus, melyet jövőre Szófiában rendeznek, tudományos seregszemléjével a kutatások aktuális állapotába és tematikájába ad betekintést.

Köszönöm az interjút!

2010. június

Interjút készítette: RÉVÉSZ ÉVA